

Щасти ж Боже нашому кобзареві прославлювати рідне мистецтво ще багато літ, а з ним і саме ймення України.

(З ювілейної пам'ятки, виданої у Вінніпегу 1936 року, з нагоди 25-річного ювілею музичної праці Василя Ємця).

Василь Ємець

МІЙ ПЕРШИЙ ВИСТУП ІЗ БАНДУРОЮ В ПОЛКОВОМУ МІСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОБІДСЬКОГО КОЗАЦТВА ОХТИРЦІ

Охтирка. Старе полкове місто Слобідського Козацтва. Хоч з усіх інших козацтв України Слобідське Козацтво було скасоване Москвою першим, але спомини про козацькі часи не зникали з пам'яті козацьких нащадків і по-різному нагадували за себе до самої революції 1917 року.

На одинадцять церков цього міста було кілька старих дерев'яних, побудованих у козацькому стилі ще за часів існування Слобідського Козацтва. Нагадували вони за себе й чудовим парубоцьким співом старих козацьких пісень (слова "український" тоді ще не вживалось і часом воно покривалося словом "козацький"), що по передмістях Охтирки, особливо напровесні, повертали те місто в чарівну співочу симфонію, яка до самої півночі то притишено, то знову гомінкою луною розлягалася по різних місцях того, вкритого садками, міста. Ой ті садки! Вони були, либонь, біля кожної хати... Коли влітку дивитись із найвищої дзвіниці, то хіба лиш церкви нагадували, що це було місто, а не величезний гай, якому не видно було кінця-краю.

Козацькі традиції нагадували ще високі козацькі чорні та сиві смушкові шапки, верхній одяг парубоцтва, що ще не відало за піджаки; широкі червоні череси, якими воно підперезувалось, особливо в неділі та свята, витягаючи їх із старожитних скринь своїх козацьких прадідів. А про дівоцтво нема що й згадувати, воно пильно дотримувалося свого одягу з давніх козацьких часів.

Та Охтирка чи не найбільш нагадувала про козацькі часи тим, що й далі була, за козацьким звичаєм, як колишнє полкове козацьке місто, поділена на десять сотень. Певна річ, що територіальні розмежування тих сотень давно зникли, бо місто зросло і вширш і вздовж, мало багато вулиць та в час моїх гімназійних студій начислювало понад 35000 мешканців.

Певно, кожна вулиця мала свою назву, але назвами тих вулиць здебільшого користувалась змосковлена верхівка міста та листоноші, лишень не загал козацьких нащадків. Ось, наприклад, у якійсь частині міста парубки побились через дівчат, але нікому й на думку не спаде казати, що те сталось на тій чи іншій вулиці. У тім випадку звичайно здавалось, що ось, мовляв, на сьомій чи якій там іншій сотні була вночі бійка.

Козацький розподіл міста на сотні ще більш нагадував за себе в час пожеж. Звичайно, як траплялась пожежа, то з найвищої дзвіниці, що була окремо збудована біля старої мурованої церкви св. Успіння, били в один дзвін на сполох. І коли пролунали перші вдари, навіть і найбільш змосковлений мешканець Охтирки питав: "На якій сотні горить?" А спитавши, прислухався початковим ударам у дзвін. І коли в нього з маленькою перервою вдарилось два рази, а потім билось якийсь час без перерви — кожний уже знав, що пожежа на другій сотні.

Ця стара козацька традиція розподілу на сотні заховалась, либонь, навіть і за теперішньої московської червоної займанщини. Про це, принаймні, у своїх творах (“Сад Гетсиманський” та “Буйний Вітер”) згадує навіть Іван Багряний, талановитий письменник, але якого аж ніяк не можна запідозрити в симпатіях до наших рідних і нам одним питомених гетьмансько-козацьких традицій.

Мала Охтирка і старий, із грубезними мурами, Свято-Троїцький монастир збудований за козацьких часів. Він височів у чудовій гірській царині неподалік міста, з трьох боків якого обтікала надзвичайно мальовнича річка Ворскла, що її береги вкриті старим лісом. У цій монастирі була дорогоцінна пам’ятка з Гетьмансько-Козацьких часів – Євангелія, подарована Гетьманом Іваном Мазепою.

Але поза цими прикметами козацького минулого Охтирка була й деяким обмосковлюючим осередком. Мала хлоп’ячу й дівочу гімназії. У хлоп’ячій гімназії, за виїмком якої пари десятків москвинів і євреїв, було до чотирьох соток українців, що здебільшого походили зі Слобідського козацтва, а в меншій мірі – з козаків Полтавського козацтва (існувало як окремий козацький стан до самої революції 1917 року), а саме з повітів Зіньківського та Гадяцького, тобто з колишніх полкових міст, де тоді ще гімназій не було.

Але більшість учнів гімназії, де я навчався, хоч і була подекуди свідомою свого козацького походження, але української національної свідомості в теперішньому розумінні, за дуже малесеньким виїмком, – не мала. То й не дивина, що наш потайний український гімназійний гурток на яких чотири сотки гімназійників мав лише яку десятку членів, які проміж себе стало вживали української мови. Але душею всеняка гімназія, включно з переважаючою більшістю навчальників, що також походила з козацького роду, – була вразлива на українську пісню не менше так званих “свідомих українців”, що видавали в Києві щоденник “Раду”, який доречно повісті на всю Україну мав усього щось три тисячі передплатників...

Особливо ж були всі вразливі на співи сліпих кобзарів – тодішніх одиноких носіїв гетьмансько-козацької минувшини, про яку вони співали в самій народній гушці по ярмарках та базарах, чи мандруючи від хати до хати. Слухаючи їх, навіть і найбільш змосковленому козацькому нашадкові замрячувались очі й бодай хвилево московський духовий туман випарювався з його козацької духовості. Це й зрозуміло, бо духовість не зникає зі зникненням мови поколінь.

Не дивота, що в час революції 1905 року нараз на гімназійних концертах в Охтирській гімназії залунали українські козацькі пісні й вірші, зокрема ж вірші співця й пророка гетьмансько-козацького минулого й майбутнього України – її духового велетня, Тараса Шевченка. На спільних виступах хлоп’ячої й дівочої гімназії не лишень зі сцени, але й на залі, замиготіли чудові українські дівочі строї, вінки зі стрічками, ба навіть і козацькі чинарки та жупани¹. А в гімназійній, так званій фундаментальній книгозбірні, створився Український відділ. А як вивершення того всього у гімназії заіснував Український гімназійний гурток, до якого пристали свідоміші гімназійнички з місцевої дівочої гімназії та всі разом із юнацьким запалом почали вчитись української літературної мови, історії України й української літератури. Роблено всякі звіти, зачитували реферати тощо.

На жаль, довго це не потривало. За який рік усе те знищено. Директора гімназії звільнено, а замість нього прислано нового директора з півночі Московщини, либонь із Пензи. Він мав “невести порядок”... І “порядок” був “наведений”. Зразу ж кількох гімназійників викинено з гімназії. Також повикидали й українські книжки з гімназійної книгозбірні. А на концертах уже не вільно було співати українських пісень чи рецитувати українські вірші. Заборонене було й українське вбрання. Також уже не вільно

було ходити на українські драматичні вистави різних “малоросійських труп”, що наїздили до Охтирки. Хоча відважніші з гімназійників, ба навіть і з гімназійничок, скидали гімназійні уніформи та, убравшись у що хто міг, на ті вистави таки ходили. Але Охтирська гімназія, що існувала в Україні, вже нічим не нагадувала, що в ній навчались нащадки українського козацтва. Так проминуло яких п’ять років, коли в гімназії вже не лунали ні українська мова, ні українська пісня, ані вже не пестило очі наше чудове народне й козацьке вбрання та найкращий на весь світ наш національний дівочий одяг.

Минали роки. Та ось надійшов уже й 1911 рік. Того року, як і взагалі кожного року 6 грудня, на зимового Миколу (той святий був патроном нашої гімназійної церкви), у гімназії мав відбутися традиційний концерт, уладжений гімназійними учнями, що мав закінчитися також традиційним балом. Програма концерту складалася з рецитувань віршів московських поетів, московських народних пісень, московських романсів та московської музики. Ніщо й нічим не нагадувало, що концерт мав відбуватися в Україні та ще й у старому козацькому полковому місті.

Ранком тієї днини, ще до Служби Божої, мені, що вже пару років потайки грав у бандуру, нараз до голови стрілила як на ті часи божевільна думка: “А що, як би мені, припустімо, виступити з бандурою на нинішньому концерті?..” Але ця думка як несподівано стрілила, так само несподівано кулею вилетіла кудись у безвість, полишивши почуття якогось незадовілля з самого себе за брак рішучості та справжньої козацької відваги.

Це з таким прикрим почуттям я попростував до гімназійної церкви, що містилась у гімназійнім будинку. У ній по неділі та щосвята я співав у церковнім хорі. З того була й деяка особиста матеріальна користь, бо за це мені зменшували платню за навчання. Отже, вивести мене, брата та сестру “в люди” було легше на кишеню... Крім мене, в хорі співало ще кілька молодих козацьких нащадків колишнього Зіньківського та Гадяцького полків, що офіційно з-московська окликалися “уездами”.

Служба була досить добре проспівана. Щось у ній співав я солом чи дуєтом – напевно не пригадую. Ось уже й почали виходити з церкви. Із двома колегами співаками помалу виходжу з церкви і я. Та ледве вийшли за її поріг, як де не взявся просяяний інспектор Павло Квіцинський (окликався він, розуміється, по-московському, як “Павел Яковлевич”) та до нашої трійці:

– Чудово! Дуже дякую вам за спів. Ви так багато дали для душі! Така приємність, така насолода! – таким чи цьому подібним вихвалом закидав нас інспектор, що любив церковний спів. (Певна річ, що все це казалось у мові московській, як і взагалі всі дальші балачки провадились московською мовою).

Давно це діялось. Не виключено, що те задовілля висловлював він, може, іншими словами, але одне певне, що воно, далєбі, світилось тоді з розсяяних очей старого сивоголового інспектора.

На цьому, мабуть, тим виявом влячності усе й покінчилось би, бо й раніш той замилуванець у церковному співі не раз виявляв нам свою влячність. Але того 6 грудня 1911 року (за старим стилем), на тому не скінчилось. Бо нараз я, ні сіло, ні впало, пальнув до нього:

– Якщо ми вам зробили таку приємність, зробіть і ви приємність для нас.

– Дуже добре! – відповів інспектор. – Чого ж ви бажали б?

– Дозвольте, – кажу, – днесь одному з гімназійників виступити на концерті з бандурою.

Якби тоді з ясного зимового неба тарахнув грім, інспектор, мабуть, так би не здивувався, як тому, що почув із моїх уст. Він аж почервонів і, увесь наїжившись, визвірився до мене:

— Що? У мене в гімназії бандуристи завелись!?! Хто це?!

Я мовчав. Мовчали й мої приголомшені колеги. Але інспектор не вгавав:

— Я питаю вас, хто це? Хто? Кажіть!!!

Треба було щось казати.

— Якщо тому гімназійникові, — почав я, — ви дозволите виступити з бандурою на нинішнім концерті і за це йому нічого поганого не станеться, тоді я повім, хто саме з гімназійників грає в бандуру...

Коли мені пам'ять не зраджує, інспектор якусь мить завагався, але рішуче відповів:

— Добре! А тепер кажіть, хто ж це міг бути?

— Я! — також рішуче відповів я інспекторові.

Він аж відкинувся назад.

— Ти збожеволів, чи що?! Знову нова історія!!!² Тобі ж залишилося кілька місяців до закінчення гімназії, а ти знову... гм... бандура... — якимось спокійніше закінчив інспектор.

Почувши, що він звертався до мене на "ти", я вже майже на всі сто відсотків був певний, що все буде гаразд. Бо вже й раніш пересвідчився, що коли інспектор із "ви" переходив на "ти", то значило, що його й найбільше обурення злагіднювалось та вже не треба сподіватись чогось прикрого. Я був уже достоту певним, що матиму ще за пару годин перед цим неймовірно — мій перший публічний виступ із бандурою. Моя віра ще більш зміцніла, коли інспектор уже зовсім лагідним тоном люблячого батька спитав:

— Що ж ти хочеш грати?

— Дозвольте — кажу — заграти та заспівати якусь козацьку думу?

Саме тоді я захоплювався думою "Про смерть Гетьмана Хмельницького", яку багато разів чув від сліпого кобзаря Івана Кучеренка, мого сусіди, бо жив він від мого села Шарівки якихось сім кілометрів, у колишній козацькій слободі Мурахві.

— О, ні! — з наголосом відповів інспектор. — Того я тобі не дозволю.

— То може дозволите "Світе тихий"?

— "Світе тихий?" — перепитав інспектор й за яку мить відповів:

— Добре. На це маєш згоду!

Коли я вчув про дозвіл на ту пісню-вірш Шевченка, я так здивувався, що не хотів вірити власним вухам. Я просто не міг уявити, що інспектор так легко дозволив на виступ із таким, як на ті часи, революційним твором, як "Розрита могила", що починався такими словами:

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?

Це ж в отім творі казав Шевченко про Україну:

Панувала і я колись
На широкому світі.

А тепер жалілась Україна:

Степи мої запродали
Жидові³, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай риє, розкопує,

Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підрастають
Та допоможуть москалеві
Господарювати
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір катувати!

Почувши про неймовірний дозвіл співати цю пісню, в моїй пам'яті умить перебігла ця частина “Розритої могили” і почуття великого здивування змінилось на почуття ще більших радощів! Бо ж бачивши не раз по ярмарках і базарах, чи на вулицях, як народ глибоко відчував співи сліпих кобзарів, особливо ж про наше гетьмансько-козацьке минуле, та тому, мріючи зробитись кобзарем, щоб нагадувати йому про нього – я, нарешті, мав нагоду виступом із кобзою розпочати свою службу Україні.

Того дня я, мабуть, іще ніколи не подався так швидко з гімназії до місця свого мешкання. Від навали почувань, що полонили мене, я, либонь, забув навіть і подякувати інспекторові за дозвіл. Промайнула лише думка, чи часом інспектор не думав, що я мав проспівати церковну пісню “Свете тихій”?! (Так, з-московська, ми тоді вимовляли той вельми настроєний твір із Вечірні, що мала назву “Всеношной”). Та щоб він не думав, я радісно схвильований погнав Сумською вулицею до дому вусатих козацьких нащадків, братів Хорошунів, де мешкав та харчувався у їхньої матері.

Відразу ж хопився бандури: грав, співав і знову й знову перегравав та переспівував ту мою одну з найбільш улюблених за гімназійних часів пісню-вірш співця гетьмансько-козацької слави та пророка державного відродження України – Тараса Шевченка.

Почував себе, як у гарячці. Не пригадую навіть, чи обідав того дня та чи й узагалі що їв після сніданку. Але добре пам'ятаю, що почував себе так, як ніколи, ні до того, ні після того, на протязі всього мого життя. Це либонь, і зрозуміле, бо ж нарешті мав нагоду виладувати з себе накопичений біль за знищену Москвою Гетьманщину та Козацтво та за передчасний відхід із цього світу найбільшого сина України Тараса Шевченка, що посмів нагадати про них козацьким нащадкам та будив у них віру, що

“Оживуть гетьмани!”

й

“Козак живе!”

Нарешті – думав я тоді – настала радісна година, коли зможу кинути соткам української змосковленої молоді обох гімназій докором за те, що “підростають” на “перевертнів” та будуть “помагати Москалеві господарювати” в Україні, “знімати з матері полатану сорочку” та повертатись на тих “недолюдків”, на тих новітніх яничарів, що пізніше свою ж “рідну матір будуть катувати!”

Тому, що за виїмком кількох довірених гімназійників, не лише у місті, але й в обидвох гімназіях, ніхто не знав, що я грав у бандуру, я ухвалив собі ту таємницю заховати до самого виходу на сцену. Через це пішов до гімназії з бандурою може на яку годину, або й більш, до початку концерту. Напевно не можу тепер про це повісти. Але певне те, що коли прийшов до величезного мурованого будинку гімназії, то не лишень парадні, але й бічні двері були ще позамикані. Пішов я до бічних дверей, де були двері до помешкання гімназійного сторожа, що було в пивниці.

Здивований сторож запитав, що сталося. Повів я йому, що прийшов на концерт раніше тому, що так треба було зробити для мого інструменту. А коли сторож неохоче впустив мене досередини, я попрохав його, щоб відімкнув ту класу, що була близько гімназійної зали. Це й було зроблено. Поклав я там бандуру, а сам почав тинятись по довгих порожніх коридорах, прислухаючись до власних кроків, що лунали по них гомінкою луною.

Про віщо я тоді думав, теперка, після збігу цілого півсторіччя, мабуть краще й не намагатись пригадувати. Занадто бо багато часу промайнуло в безвість. І те, що сьогодні може видаватися реальною дійсністю, може тоді й на думку не спадало. Але в одному не може бути сумніву – тоді я всією своєю істотою відчував, що того вечора буде здійснена моя мрія – розпо-

чати при допомозі бандури усвідомлювати наш змосковлений козацький народ, а особливо його інтелектуалів.

Пам'ятаю, саме десь у той час я захопився віршем С. Гая⁴, що, либонь, друкувався в 1910 році у київському щоденнику "Рада", якого я передплачував не на своє прізвище ще будучи в гімназії та до якого коли-не-коли щось дописував. Той вірш мене захопив і я повернув його на пісню. Бо в нім було багато співзвучного з моїми замірами – кобзою послужити моєму народові, задурманеному "московською блекотою". Особливо любив співати того вірша за царських часів. Ось його зміст:

Я піду по Україні,
Кобзо, подруго, з тобою,
Щоб розважить співом, грою
Тих, що плачуть в самотині.
Їх багато, так багато!..
Чуєш, кобзо, плаче мати.
З нею вголос плачуть діти.
Бо нікому їх пригріти.
Нема кому їх розважить,
Нема кому їх доглянуть –

Самотою виростають.
Для України пропадають⁵.
Ми не підем в ті оселі.
Де багаті та веселі,
Не розважим душ їх грою,
Кобзо, подруго, з тобою.
Я піду по Україні,
В степ широкий, ліс та луки,
Щоб у кобзу вилить муки,
Щоб поплакати на Руїні.

Ця пісня особливо була близька моєму серцю аж до часів революції 1917 року. Бо коли в останніх класах гімназії мої гімназійні співучні мріяли про науки у високих школах, що пороблять із них інженерів, лікарів, середньошкільних навчальників, адвокатів, агрономів чи ще яких фахівців – я мріяв про службу Україні кобзою. Чому? Слушно чи неслучно, мені здавалося, що коли не буде самостійної України, всі ті такі потрібні в нормальних умовах фахівці – нехай навіть і несвідомо – будуть причинюватися до скріплення московського панування на "нашій, не своїй землі" та до обмосковлення наших широких народних мас.

Я вважав, що коли воно вже в гімназії розмовляли московською мовою і вже робились московськими патріотами, то після вкінчення високих шкіл, вони ще більше скріплять панування Московщини. Це тому, мені здавалося тоді, що потрібно було йти за наукою Івана Котляревського, що кликав:

Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку –
лети повинність ісправлять!

Отож із великим нетерпінням я очікував на ту хвилину, коли розпочну "ісправлять" свою "повинність" перед батьківщиною, бо вірив, що свій обов'язок перед нею я найкраще можу виконати з кобзою. Мені тоді, либонь, і на думку не спадало за можливо дуже прикрі особисті наслідки мого першого публічного виступу з бандурою, на яку батько, хоч як любив слухати сліпих кобзарів, але грошей не дав, бо як казав: "Тебе за неї виженуть з гімназії". Та, заробивши грошей "репетірованьєм, неуспевающих учеников" – хоча й сам не все був "успевающим" – бандуру я таки придбав і по кількох роках науки оце й збирався з нею розпочинати здійснювати мою мрію.

Ходячи по довжезних, порожніх коридорах великого двоповерхового гімназійного будинку, я прислухавсь до моїх кроків, думаючи про свій виступ. Часом сідав на дивани, що були в кінці коридорів. Але довго не зміг усидіти. Чи то нервові напруження, чи то бажання якнайхутчіш виступити з бандурою, не давали мені засиджуватись.

Та ось, нарешті, гомін голосів – це гімназійники, а пізніш і гімназійнички все більш і більш почали заповнювати коридори, а ще пізніше їхні батьки та інша доросла публіка. Повільно з відповідною гідністю переходили навчальники та навчальнички чи, вживаючи термінології близького Україні західноєвропейського світу, якого Україна є частиною – професо-

ри та професорки. Промайнули постаті членів Міської Управи, Земської Управи, священників тощо. Все це йшло з цілими родинами. Зрідка було видно військові уніформи. Либонь прийшов і “сам ісправник”, тобто очолювач місцевої поліції. Помалу й поважно перейшла постать директора гімназії. А ось і інспектор, що йшов упрост до мене, ніби навмисно мене шукав:

– А, ще ти? Коли ж тебе випустити на сцену?

Знаючи програму концерту, я відповів:

– Дозвольте виступити передостаннім виконаном, в останньому відділі.

Інспектор, без жодного заперечення, радо погодився. Погодився й на те, коли я попрохав його не робити ніякого проголошення за мій понад-програмовий виступ. Так мені бодай тепер видається. Однак певне, що ніякого проголошення, далєбі, не було. А визначив я свій виступ передостаннім свідомо, бо бажав, щоб він якнайдовше залишився в пам'яті яких 7–8 соток наявної публіки.

Коли почався за програмою передостанній викон, до класи, де я був із бандурою, прийшов інспектор і спитав, чи я готовий. Вже неводнораз перевірявши струни, я ще раз перебіг по них пальцем і відповів коротким – “так”.

Аж ось уже й кінчиться рецитація з останнього відділу концерту. Якщо пам'ять мені не зраджує, це було щось московського патріотичного. Зрештою й усенька концертна програма не мала нічого українського, так ніби відбувалася в якійсь Тулі чи Костромі на Московщині, а не в старім козацькім полковім місті Охтирці – в Україні.

Нараз пролунали оплески, а сторож, що вже очікував із кріселком, поніс його на сцену. Минуло ще з пару десятків секунд і я, в гімназійній уніформі, з бандурою в руках, простую на сцену, до кріселця.

Ще не встиг я й сісти, як серед мертвої тиші нараз мої вуха торкнув якийсь притишений шерех, що й тяжко передати його словом. Мені здалось, ніби сотки людей нараз, як на команду, хахнули і те хахнення простяглося у довше х-ха-а... Але так раптом, як воно торкнулось мого вуха, так раптово й ущухло, а в залі запанувала така тишина, хоч мак сій.

Як пізніш мені оповідали мої колеги, я вийшов на сцену хвацько-струнко – “по козацькому” та певний себе й з високо піднятою головою. Але як сів до кріселка, то чогось довше сидів і не починав грати, лише схилив голову до струн.

Що ж сталося? А сталося ось що: коли я сів і глипнув на струни, вони подвоїлись, а коліна, на які впиралась бандура, зачали тремтіти так. ніби мене хопила пропасниця, а всього мене почало кидати то в гарячку, то в студінь...

Від усього того я не лишень забув, з якого акорду мав починати вступ до пісні, але й забув, що ж саме я маю співати... Звичайно тривало воно секунди, але вони видались мені вічністю... Чомусь промайнула в тямці приповідка – “пропав козак, як швед під Полтавою” та те, що “не буде з мене кобзаря”. Але ці думки заступила найстрашніша думка – такою вона, далєбі, мені видалась – “доки ж мені сидіти, вставай, Василю, та повертай голоблі...”

Та з кріселка я не встав і “голоблі не повернув”. Замість цього, немов ненароком, зачепив пальцем якийсь приструнок, а потім другий, третій, четвертий... Далі зробив якийсь недорічний пасаж та ще більш недорічніший акорд, що не мали нічого спільного з інтродукцією до “Розритої могили”.

І коли це я зробив, мені видалось, що я зовсім один, бо в залі анічирк. Та що було, мабуть, найважливішим, мої коліна перестали тремтіти і я вже зовсім виразно почав розрізнявати струни... Одне слово – отямлю-

вався — і коли спостеріг, що й моя затиснута горлянка відпружилась, я, зітхнувши, набрав повні груди повітря та, перенявшись до болю великою трагедією поневоленої України, заспівав:

Світе тихий, краю милий.
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?

Співав, переживаючи кожний рядок, кожне слово. Співав то гучніш, то тихіш, коли спів переходив майже в шепіт. А останні рядки:

А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати
І з матері полатану
Сорочку знімати.
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір катувати!

— я проспівав з такою навалою почуття жалю, обурення, докору та гніву, що слова

Поспішайте ж недолюдки,
Матір катувати!

майже вигукнув та з силою шарпнув по струнах...

Це тоді я немов виладував із себе ті почуття й переживання, які після прочитання “Кобзаря” полонили мій розум, душу, серце та які вже роками не покидали мене.

Є вельми делікатною справою балакати чи писати за своє власне виконання. Тож повім хіба, що ні до того, ні після того, я, либонь, аж так не відчував і не переживав жодної пісні чи думи. Так відчувати і так переживати міг хіба ідейний юнак, що за Україну готов був піти до в'язниці, на Сибір або й віддати саме життя.

Коли закінчував спів, відчуття трагедії так запанувало наді мною, що, мабуть, уже не зміг собою панувати, бо з гніву та великого жалю сльози закапали по струнах моєї кобзи. Можливо, що останнє могло передатись і від публіки, бо багато людей плакало. Як пізніш мені оповідали, коли я виходив зі сцени, то ніби хилитався, як п'яний.

Цікаве в моїм виступі було те, що коли скінчив свій викон, то, як мені видалось, яких 3—5 секунд, а може й більш, не було зовсім оплесків. А вже як устав із крісла й рушив до виходу зі сцени, нараз зчинився такий великий вибух оплесків, вигуків “браво, біс” та тупотіння ніг, що все те разом узяте нагадувало якийсь несамовитий гуркіт перемішаний із ревом. До цього, певна річ, найбільше спричинилася гімназійна братва, що випробувала силу своїх горлянок і черевиків...

Пізніше, аналізуючи таку бурхливу реакцію на мій перший виступ із бандурою, я думав, що в ті далекі вже днесь царські часи, мабуть, ось так прийнялось би кожного кобзаря, коли б він проспівав ту, тоді таку революційну, протимосковську пісню — вірш нашого геніального поета-пророка Тараса Шевченка. Бо ж публіка, мабуть, на яких 95—97 відсотків складалася з нащадків Слобожанського козацтва та козаків тієї частини Полтавщини, де, як уже надмінювалося, ще існував козацький стан. Та треба, мабуть, повісти й те, що духовість так швидко не зникає, як мова. Чи не найкраще це виявилось після революції 1917 року, коли нараз ожив наш козацький дух. Коли в Києві тягнули Україну до соціалістичного братерства, то з села Гусаків (Звенигородського повіту на Київщині) стихійно почало відроджуватися козацтво, що за який місяць зі швидкістю степового вогню поширилося майже по всій Україні, що над Дніпром. Пошири-

лось би воно й у Галичині й Буковині, коли б ті наші землі не перебували ще в складі Австро-Угорської держави, а може, ще й хутчій, як над Дніпром. Бо ж там уже існували парамілітарні організації “Січі” та “Соколи”, що могли б започаткувати козацький рух. Не є провиною воскреслого Українського козацтва, що воно не відіграло тієї ролі, що напевно б відіграло, коли б... Та тут не місце над тією справою розводитись. Згадую про неї лише принагідно. Бо саме ту нашу козацьку духовість, споріднену з нашим гетьмансько-козацьким минулим, може, й не все свідомий жаль за ним, напевно відчула й публіка наявна під час мого першого публічного виступу, до якого й вертаюсь.

Чуючи, що діється на залі, я, ще не дійшовши до коридору, повертаюсь, щоб уклонитись публіці, аж нараз чую позаду себе:

– Назад! Як ви сміли співати революційної пісні?!

Повертаю голову, аж проти мене вкрай схвильований й розлючений інспектор Павло Квіцинський.

– Як ви сміли співати цю революційну пісню?! – несамовито вигукнув до мене.

– А ви як сміли дозволити мені співати ту революційну пісню?! – відповів я також голосно й із тим же схвилюванням і обуренням.

– Я – озвався інспектор – дозволив вам грати, а не співати! Взавтра вас не буде в гімназії!!!

– Добре – відповів я інспекторові. – Нехай буде й так. Але теперка дозвольте мені уклонитись публіці, – спокійним тоном попрохав я інспектора, бо у залі аж ревіло та гуркотіло.

Але інспектор загородив мені дорогу й не пустив.

Хоч як бажав я ще раз вийти на сцену, але те бажання не здійснилось. Не було ради і я попростував до класи. Там запакував бандуру і якийсь час, схвильований шойно пережитим, сидів самотою.

Тим часом у залі не вгавало й здавалось, що без мого виходу на сцену про докінчення концерту не могло бути й мови. Сиджу в класі й прислухаюсь до гомону зали, що за зачиненими дверима не був таким гучним. Коли це раптом розляглося голосне грання військового духового оркестру 29 Одеського драгунського полку, що гримнув якийсь передбалевий марш.

Пізніш мені оповідали, що коли публіка продовжувала кричати “біс”, а в кінці залу, що був набитий самими гімназійниками стояв рев та несамовите тупотіння – вскочив у зал інспектор і почав кричати на гімназійників, щоб спинили свій рейвах, а як те звернення не допомогло, тоді дав наказ, щоб оркестр почав грати. Тож із першими звуками оркестру я вже не чув ані вигуків “біс”, ані тупотіння. А через скляні віконця дверей класи побачив, що коридор почав заповнюватись гімназійною молоддю та іншою публікою. Ось так і не дійшло, либонь, до закінчення програми концерту.

По недовгому часі, трохи вже заспокоєний, вийшов у коридор і я. Враз обступили мене гімназійники: стискають руки, дякують (звичайно ж, московською мовою), але не всі, дехто дякував і козацькою мовою⁶.



Після першого публічного виступу з бандурою на концерті перед чорноморськими козаками.

В короткому часі де не взялись і мої гімназійнички, що розмовляли українською мовою й належали до якого півдесятка тих дівчат, які читали українські книжки, між собою розмовляли по-українському та вважалися за свідоміших українок. Одна з них, Маруся Кравченко, навіть училася в мене грати в бандуру й таки трохи грала в неї.

Отож, ходжу я з тією Марусею ⁷, що припала до мого серця та з її подругою. Ходжу такий легкий, як пух на десятому небі, бо й землі під ногами не відчуваю... Всі на мене поглядають, особливо ж дівочі оченята, що того вечора якось по-іншому блискали в мій бік. Аж ось, як з-під землі, де не взявся інспектор та до мене:

– Ви що, збожеволіли? Як ви могли таку страшну пісню співати!?!

– Залишіть мене в спокою! – чемно й стримано відповів я і інспектор відійшов.

Невдовзі по тім приступає до мене навчальник математики Кость Сідлецький (офіційно, по-московському – Константін Фердинандович) та й каже:

– Добре! Дуже добре!!! Мені пригадалися університетські часи, коли і під гітару любив співати ту пісню, але як же можна робити таке публічно...

І покрутивши головою відступився.

Далі, пригадую, підскакує палкий гімназійник Павка Шлейман та одним дихом випалює:

– Я революціонер і дуже дякую за вашу революційну пісню!

Підходили й навчальники дівочої гімназії, як ось панна Панамаренко, і почала з того, що вона “також малоросіянка”, а скінчила висловами щирої вдячності за мій виступ із бандурою.

За якийсь час до мене знову підходить інспектор і в присутності двох панночок починає мене лаяти за мій виступ... Ледве стримуючи себе, кажу йому залишити мене в спокою.

Не встиг відійти інспектор, як підступив навчальник географії й природознавства, Григор Борисенко ⁸ (офіційно по-московському – Грігорій Васильєвіч Борисенко). Озирнувшись навколо, мовчки стиснув міцно мою руку й стиха проказав, що він “також малорос”, але для мого власного добра “не радить” більше співати “таких пісень”.

Доречним буде повісти, що з цим навчальником я ще раз зустрівся. Було це вже за Гетьманщини, коли я працював у Міністерстві Народної Освіти. Тоді гарячково розбудовувалось нове українське шкільництво, відмосковлювалось, чи, як тоді неслухно казали, українізувались середні школи, творились нові українські гімназії й українські університети. Тож і мій навчальник, Григор Борисенко, приїхав з Охтирки до Міністерства Народної Освіти в якійсь гімназійній справі. Видко, що він аж ніяк не сподівався зустріти мене в такій високій шкільній державній установі, бо якось зняковів, але вже розмовляв українською мовою.

Підступали й інші навчальники й навчальнички, що здебільшого крадькома, з захопленням, дякували за пережиті хвилини. А щодо гімназійників, то таких, що стискали мені руку було чимало. А ще більше було балачок за мій виступ на другий день.

Я тоді не дуже захоплювався танками, а тому більшу частину вечора провів із моєю дівчиною, або з нею та її подругою. Якось так сталося, що ми знову були в трійці й, либонь, сиділи на дивані в коридорі. Аж ось бачу інспектора, що притьмом простує до нас. Мені того вже було забагато і я боявся, що коли знову почне мене лаяти в присутності двох гімназійничок, то, мабуть, уже не стримаюсь і зневажу його чимсь більшим. Та інспектор підійшов до мене й кинув лише парою слів:

– Ходи за мною!

Його звернення на “ти” чимало мене здивувало після пережитої лайки і я, дезорієнтований тією зміною, слухняно попростував за інспектором. Він вів перед, а я йшов за ним. Інспектор крокував мовчки. Мовчав і

я. Бачу, повертає до покою, де в перервах перебували навчальники, до так званої “учительской”.

Була вже пізня година. Мабуть, тоді вже й більшість навчальників порозходилась, бо чимало старішого віку людей залишило гімназію вже після концерту. Що ж до інспектора, то він, певне у зв'язку зі своїми обов'язками, мав лишитися до кінця балу.

Інспектор мовчки відчинив двері, кинув, не дивлячись, в мій бік словом “заходь”. Далі каже мені сідати й замикає двері на ключ. Я слухняно сідаю у зручний фотель, на якому ще зроду не сидів. Сів напроти мене до такого ж фотелю й інспектор.

Дивлюсь я на нього й очікую, з чого саме зачне він мене сварити за мій виступ із бандурою, за який, можливо, перепаде і йому. Але інспектор мовчить. Мовчу і я, не зводячи з нього очей. Ледве-ледве помітним гомом долітають до мого вуха тужливі звуки якогось романтичного вальса.

Інспектор сидить мовчки, убгавши в себе рамена й ані руш та кудись далеко втопивши очі, немов нічого не чуючи й не бачучи. Його сива голова все більше схилялась і все більше ховала зморшкувате старече обличчя. Лише його довгі білі вуса вирізнявались на його підтятій бороді.

Сиджу, не рухаюсь і я, не розуміючи, що саме означає ця довга мовчанка. Та ось, не дивлячись на мене, так ніби балакаючи сам до себе, притишеним і ніби впалим голосом, затримуючись майже за кожним словом, інспектор забалакав:

– Моя дружина... плакала... плакав і я... Ти ж не знаєш, що... вона... походить із старого... козацького... роду... полковника Глоби... та і я... та кож... з козацької шляхти...

По цьому замовк, ніби далі було тяжко говорити. Настала перерва й повна тиша, якщо не рахувати ледь чутних, долітаючих тужливих звуків вальса... По деякій перерві, ще більш впалим голосом і далі не дивлячись у мій бік, інспектор продовжував:

– Твій виступ із бандурою... пригадав... мою молодість, коли ми, семінаристи, на рушниках... спускались... із другого поверха інтернату..., щоб піти... на вистави... Кропивницького..., бо ж вони... були... для нас... заборонені... Пригадались мені... й мої... університетські часи, коли я... плакав... над “Кобзарем”... Шевченка... Коли... вірив, що... Малоросія воскресне... воскресне... Але... мертві не воскресають... Пощо ж ятрити... старі рани... (В оригіналі – “Зачем бередить... стария рани...).

Після цих слів інспектор замовк і запанувала довша пауза. Дивлюсь на старого, його біла, як сніг, голова, ще нижче схилилась, а по бороді все рясніше почали збігати сльози...

Хотілось мені повісти щось певного, підбадьорюючого, але з навали викликаних почутим переживань, я не дуже певним голосом проказав:

– Мертві не воскресають, але Україна воскресне, бо вона не мертва, лише спить, і прийде час, вона прокинеться...

Інспектор ніби підвів голову, глипнув на мене певнішим оком, але нічого не відповів.

Зворушений до краю тим, що бачив і чув, я відчував, що щось усе більш почало лоскотати мене в горлі... Відчуття трагедії того колишнього українського патріота вкрай зворушило і мене. І коли б інспектор далі продовжував свою сповідь із молодечих років, викликану моїм першим публічним виступом із бандурою – я, мабуть, не стримався б і сам заллявся б сльозами.

Але до цього не дійшло. По недовгій, але гнітючій мовчанці, інспектор нараз споважнів і діловим, майже офіційним тоном спитав:

– Чи ти маєш “Кобзаря”, що мав би напис “дозволено цензурою”? Якщо маєш, узавтра ж принеси мені і все буде гаразд. Бо ти маєш скінчити гімназію!



Василь Ємець та Іван Кучеренко.
Фото з 1908 року.*

Такого “Кобзаря” я мав і на другий день передав інспекторові. У справі мого виступу з бандурою була скликана навчальницька рада. Що на ній про мене балакалось, а особливо, що саме на тій раді балакав за мене умундурований із гудзиками царських орлів козацький нащадок – Бог вість! Але одне було певним – з гімназії мене не викинули і я її, далєбі, скінчив.

Це ось так і закінчився мій перший публічний виступ із бандурою.

Сім років після нього, коли за Гетьманщини я мав велике щастя працювати в Міністерстві Народної Освіти, до мене дійшла чутка, що інспектор Павло Квіцинський, який був тоді вже директором Охтирської гімназії, завзято обстоював її відмосковлення, чи – “українізацію”, як тоді зовсім неслухно вживалось цього терміну. Сама Охтирка – старе полкове козацьке місто Слобідського козацтва – в самих початках революції 1917 року повернулася в одне з найбільш свідомих повітових міст на Слобожанщині. Вона дала чимало козаків не лишень для Сердюцької гвардії гетьмана Павла (мала 10 000 сердюків) та для військ УНР, але й для новітнього Війська Запорізького. Більше того, ще Охтирка після того, як запорожці під командою бойового, хороброго полковника Івана Дубового відбили її від червоних москвинів, піднесла їм запорізького прапора з намальованою іконою Божої Матері з Охтирського Свято-Троїцького монастиря.

На одному жовто-блакитному боці цього прапора, в осередку його був великий тризуб із хрестом, по боках тризуба дві менші літери В. і З.; над тризубом півколом був напис: “З вірою твердою в конечну перемогу”, а під тризубом – другий напис: “Вперед за Україну”. На другім малиновім (традиційній запорізькій барві) боці в осередку був малюнок Божої Матері з Охтирського монастиря. Над ним під прямим кутом напис: “Від м. Охтирки та Повіту”, а під іконою другий напис: “на Харківщині”.

Це під цим прапором запорожці під проводом новітнього кошового, преславногo полковника Петра Болбочана, відвоювали для України Крим, а в незчисленних бойовиськах із червоними й білими славно вписали себе в історію новітнього Запорізького.

Голлівуд, 24 жовтня, 1961.

¹ За теперішньої нової еміграції, наші національні строї, з надзвичайної краси яких був би гордий кожний культурний і шануючий себе чужинець – усе рідше доводиться бачити. Вже майже зникли дівочі барвисті чобітки, вже рідко де здибаєш мальовничу плахту чи вінки зі

* Це найбільш під впливом кобзаря Іван Кучеренка (по вулишному він окликався ще й Кучугурою) Василь Ємець перебував ще з дитячих років й у великій мірі завдячує йому своє захоплення бандурою.

Бачачи, яке велике враження справляли сліпі кобзарі на народ співанням козацьких пісень та дум, в яких оспівувалось наше рідне гетьмансько-козацьке минуле – з одного боку, а з другого, ще малим хлопцем захопившись Великим Кобзарем – Тарасом Шевченком, який так високо оцінював кобзарів, що й свій збірник творів назвав “Кобзарем” – тмець, тоді ще гімназійний учень, вирішив й собі зробитись кобзарем, щоб пригадувати нашому “окраденому народові” про гетьмансько-козацьку славу України.

стрічками. Плахти все більше заступають довгою чорною спідницею, що трохи не волочиться по підлозі. Поки що не поскидали вишиваних сорочок і з того роду українським жіночим одягом репрезентують якусь костюмерну покруч паризького з коломийським...

Уже по наших хорах все більше зникає й український чоловічий національний одяг. А де ще він практикується, то чомусь його обмежили до шароварів та вишитої сорочки. І в такому вигляді виступають по різних наших святах, хоча наш найтемніший та найбідніший селянин, коли йшов до церкви, у гостину чи на яке свято, то не йшов лишень у штанах і сорочці, а ще й одягав чинарку чи який інший одяг.

Цієї неслави допускаються вже навіть і бандуристи та сольні співаки, хоч останні мали б виступати коли вже не в козацьких жупанах, то в загальноєвропейському одязі, а не в сорочках.

- ² Рік перед цим мене схопили з підписним листом, видрукуваним українською мовою Полтавською Земською Управою, на яким було написано моє ймення та прізвище та яким мене уповноважувалося збирати гроші на пам'ятник Тарасові Шевченкові.
- ³ Не "Єврей" і не "Росіянин", як тепер написала б переважна частина української еміграції, що народилась або виросла під московською червоною займанщиною. У сторічні роковини смерті національно-державного пророка України вона слушно уславлює його врочистими святами, ставить йому пам'ятники та б'є поклони перед його світлою пам'яттю, але не лишень нехтує його гетьмансько-козацькою наукою, за яку так тяжко його покарала Москва, а нехтує навіть дорогою йому широко українською віковою термінологією, заступаючи терміни "Жид", "Москаль", "Московщина", "московський", термінами "Єврей", "Росіянини", "Росія" та "російський".
- ⁴ Шкодную, що не можу подати повного ймення його автора. Московський вплив означати ймення однією літерою вже й тоді був поширений серед наших інтелектуалів, що забули за наш козацький звичай подавати ймення повністю. Тепер це наближення до московської духовності ще більш поширене.
- ⁵ Ці чотири рядки пізнішого походження, які я додав від себе.
- ⁶ По деяких частинах Полтавщини за царських часів траплялось, що українську мову називали "козацькою мовою". А на Кубані навіть і не було для неї іншої назви. Це я чув на власні вуха. Звичайно ж. в Україні у ті часи українська мова звалась "малоруською", "малоросійською" — це в ліпшому разі, а в гіршому — "хохлацькою".
- ⁷ У моєму житті мені все чогось припадало захоплюватись Марусями й не лишень на Україні, як ось Маруся Місан, Маруся Білецька, Маруся Кравченко й ін. "Не врятувався" я від Марусі навіть і в Америці — на землі Вашингтона. Бо в Чикаго зустрівся, знову ж таки, з Марусею Готривною. Але на цей раз зустрівся й не розлучився, бо таки оженився. Видко вже так судило Боже Провидіння, що "не втекти" мені від Марусі...
- ⁸ Коли на одній із лекцій цього навчальника зайшла мова про Австрію та мій брат запитав його про те, якою мовою викладають в українських гімназіях у Галичині, то почув дуже коротку відповідь — "сядьте!" ("сідайте!").

Коротко про автора та його статтю і земляків

Стаття-спогад В. Ємця становить значний інтерес не лише для дослідників спадщини одного з найвідоміших (далеко за межами рідної країни) митців, а й для всіх істориків української культури, а особливо соціологів та етнопсихологів. Вона засвідчує, яке шире захоплення, "подив і зачудування" викликав виступи молодого, тоді ще нікому невідомого митця, який співав і грав на улюбленому народному інструменті. Отже, серед слухачів (переважно молодих інтелігентів) у невеликому на той час місті Охтирці (неподалік від пограниччя України і Росії) було чимало людей, яких хвилювало рідне слово, пісня і кобза. Цьому сприяло, певно, їх знайомство з поезіями Т. Г. Шевченка. з його "Кобзарем". Дехто щось міг чути і читати про Остапа Вересая чи про виступи кобзарів на чолі з Гнатом Хоткевичем на археологічному з'їзді, який недавно перед тим відбувся у неподалік розташованому Харкові. Про те, що захоплення від виступу В. Ємця не було випадковим, говорить виявлена працівниками редакції ж. "Народна творчість та етнографія" у тижневику "Засів" стаття про кобзарський концерт у Охтирці за участю славетного І. Кучугури-Кучеренка. (Її текст подаємо далі в цьому номері). Захоплення від цього виступу було ще більшим ніж тоді, коли співав і грав молодий В. Ємець. Останній, як відомо, став вірним учнем і послідовником І. Кучугури-Кучеренка (вони народилися і виростили у сусідніх селах). До речі, І. Кучугури-Кучеренкові разом з Марією Заньковецькою згодом було присвоєно почесне звання Героя праці України. Правда, через кілька років тоталітарний режим знищив його, оголосивши (безпідставно) ворогом народу.

Стаття-спогад В. Ємця засвідчує також, що охтирці не лише захоплювалися мистецтвом кобзарів як носіїв героїчних традицій українських слобідських кобзарів, а і брали найактивнішу участь у відродженні української держави. В їх полку, як зазначає В. Ємець, 1918 ро-

ку було понад десять тисяч воїнів. Особливо хвилюючі ті місця спогадів, де розповідається, як місто вручало захисникам молодій українській державі прапор із зображенням славетної ікони Охтирської Богородиці.

До речі, зображення цієї ікони і коротку нотатку про неї нещодавно опублікував наш журнал (НТЕ, № 5–6, 1998). Ця публікація викликала кілька зауважень і запитань читачів, на які слід подати хоча б мінімальні пояснення.

На честь чудотворних ікон Богородиці складена велика кількість пісень, ряд із яких стали лірницько-кобзарськими (скажімо, як знаменита “Ізійшла зоря вечорова” на честь Почаївської Богородиці). Така пісня є і про Охтирську ікону Богородиці. Для Лівобережної України це рідкісне явище. Охтирську пісню записав Панько Куліш. Опублікована вона у відомому збірнику (“Трудах...”) П. Чубинського. В цій пісні Богородиця оспівується “як Мати єдина”, як Покрова. Вшанування ж Охтирської ікони, згідно календаря церковних свят, припадає на 2 (16) липня. Пояснити це можна очевидно тим, що ікона, як відомо, перебувала в знаменитому Покровському соборі м. Охтирки (збудованому, як вважає ряд вчених, за проектом Растреллі). Тому здавна в Охтирці (в соборі) святкували два храмових свята – 2 (16) липня і 1 (14) жовтня. Ці обидва святкування і знайшли відображення у прекрасній пісні на честь Богоматері. Крім того, слід врахувати й те, що 2 (16) липня церква з V століття відзначала велике свято Покладення ризи і пояса Богородиці у Влахерні. (Ця місцевість в столиці Візантії Константинополі часто згадується в літописах.) Піснеспіви цього свята дуже нагадували ті, які пізніше з’явилися у східних слов’ян на честь Покрови. Зміст їх був однаковий – прославлення Богородиці як захисниці від ворогів. На вірєць цих стародавніх церковних пісень і була створена порівняно нова співанка – кант на честь Охтирської ікони Богоматері – небесної покровительки славетного полку слобідських козаків і всієї України. Тим-то вона і ввійшла так міцно в репертуар носіїв традицій українського козацтва – кобзарів і лірників. (Дещо детальнішу довідку про цю ікону див. далі у цьому номері журналу.)

До революції Охтирська ікона кожного року знаходилася кілька місяців у Покровському соборі, а кілька – в Свято-Троїцькому монастирі неподалік від міста. До речі, цей монастир збудований був раніше, ніж саме місто Охтирка (1640 року). Його заснували вихідці з Південної Київщини – ченці Лебединського монастиря. Очевидно, саме завдяки їм було засновано на Слобожанщині місто Лебедин, а трохи раніше – Охтирку. Взагалі ж цей монастир відіграв винятково важливу роль у заселенні і розвитку культури та освіти Охтирщини.

Цей край – досить значна за обсягом територія Охтирського полку – здавна славився своїми численними талантами народних умільців. Тут зокрема процвітало кобзарство. В деяких містечках і більших селах, наприклад, у відомій Великій Писарівці, де жили і працювали Семен Пасюга, Григорій Кожушко, Єгор Мовчан (кожному з них тут поставлено пам’ятник), були кобзарські братства, а для їх співучасників, які досягли похилого віку, при церквах діяли шпитали. Все це сприяло тому, що саме в цьому краю з’явилися відомі у всьому світі такі класики кобзарського мистецтва, як Іван Кучугура-Кучеренко і Василь Ємець.

Принагідно слід підкреслити, що Охтирщина протягом тривалого часу добре зберігала традиції народної культури, свідомість свого нерозривного зв’язку з усім українським народом. Крім кобзарів вона дала українській культурі цілий ряд видатних письменників як Яків Щоголів, Павло Грабовський, Микола Хвильовий, Іван Багряний, Борис Антоненко-Давидович та ін. Тут народився і виріс відомий у всьому світі радіожурналіст Анатолій Стріляний. В цьому краю, на території, що колись входила до Охтирського полку, зросли видатні українські вчені – етнограф і фольклорист академік ВУАН Микола Сумцов і історик-краєзнавець академік НАН України Петро Тронько. Про їх внесок у розвиток українського народознавства редакція журналу “Народна творчість та етнографія” планує опублікувати окремі статті.

І. В.

ДОДАТКИ ДО СТАТТІ В. ЄМЦЯ

Концерт кобзарів у Охтирці

Заходами місцевої української інтелігенції, а особливо працею та турботами д. І. Милославського, д. В. Є[мця] та інших, 20 серпня в театрі електричного товариства був упорядкований концерт кобзарів з участю відомого кобзаря І. І. Кучугури-Кучеренка. Співалось на цьому концерті багато українських історичних дум та пісень. Між іншими надзвичайно чудово була виконана д. І. Кучеренком дума “Невольницький плач” та “Дума про смерть Богдана Хмельницького”. Всіх виконавців широко вітали, а Кучеренка не тільки проводжали гучними оваціями, а й зустрічали.

Після пісні “Ой не шуми дуже” Кучеренкові піднесли його портрет, уквітчаний вінком і оповитий широкою червоною стрічкою, на якій було видруковано “славному кобзареві І. І. Кучугурі-Кучеренкові. Охтирка, 20 серпня 1911 року”. І справді було за що. Що за чудова гра! Скільки він своєю грою, своїм сумним співом захвилював юнацьких сердець, скільки запалив вогників в душі присутніх. Скільки переживань. Ось він співає думу “про смерть Богдана Хмельницького”, і мимоволі уявляється постать старого гетьмана, його похорон і т. д. Розвертався малюнок сумної історії нашого краю, як сама мелодія думки, як сумні звуки кобзи. Словом цей концерт лишив по собі надзвичайне враження. Після концерту була упорядкована вечеря як для кобзарів, так і для упорядників цього концерту. За вечерею згадували кобзарів покійного Вересая (останнього, як тоді мовляли), та Т. Пархоменка, що недавно помер. І. І. Кучеренко запросив своїх товаришів допомогти сім’ї небіжчика Т. Пархоменка, і перший дав 3 крб., а останні — П. Гашенко, П. Древченко та лірник Веселий дали по 1 крб. Всього 6 крб. Ці гроші (6 крб.) одіслані д. В. Є[мцем — ред.] до редакції газети “Ради” в фонд на допомогу сім’ї Т. Пархоменка.

Збір був дуже гарний, а саме шось більше 300 крб. Афіші та програми були друковані українською мовою і взагалі цей вечір мав національний відтінок. Щира подяка всім тим, хто сприяв улаштуванню цього концерту.

Газета “Засів”, Київ, 1912, № 30.

Охтирська ікона Божої Матері

Ішло XVIII століття. Русь уже стала Російською імперією, наближалось до кінця царювання імператриці Анни Іоанівни, а на болотистих берегах Невви вимальовувався силует Петербурга. Лише трохи більше десяти років минуло після смерті Петра I, при якому було ліквідовано патріаршество, а справами церкви став керувати утворений 1721 року Святійший Синод. Саме в ці роки і прославилася Охтирська ікона Божої Матері.

Цей образ належить до числа найбільш шанованих в народі...

...Звістка про чуда від Охтирської ікони дійшла до Петербургу, і 26 листопада 1744 року іменним повелінням імператриці Єлизавети Петрівни була призначена комісія, в завдання якої входило встановлення справжності чудес від образу...

Нарешті 22 червня 1751 року Святійший Синод на основі одержаних свідчень постановив “святую ікону цю шанувати як чудотворну”. Єлизавета Петрівна вирішила спорудити для цієї ікони просторий кам’яний храм на місці колишнього дерев’яного і особисто пожертвувала на будівництво величезну на той час суму — дві тисячі рублів.

В квітні 1753 року святитель Іоасаф Білгородський (Горленко, +1755) після молебня здійснив закладку нового Покровського собору, який був освячений в 1768 році. Можливо, що в основі храму, побудованого Д. Ухтомським і С. Дуденцевим, лежав проект великого зодчого Ф.-Б. Растреллі.

Велична будівля собору, що збереглася до наших днів, є одним із найкрасивіших барочних храмів, споруджених в Україні. У другій половині XVIII століття з ікони стали робити численні списки, більшість з яких потрапляли в храми Харківської єпархії, де особливо шанувався охтирський образ, а деякі були встановлені в храмах Петербургу, Москви, інших міст.

Іконографія Охтирського образу Божої Матері незвична для тогочасного місцевого іконописання. Пресвята Богородиця зображена юною дівчиною, з непокритою головою, з волоссям, що спадає на плечі. Молитвенно склавши руки, вона споглядає Розп’яття Свого Божественного Сина. Ця іконографія спирається на переказ, згідно якого Богомати в свої юні роки, ще до народження Ісуса Христа, мала видіння про розп’яття Спасителя.